

Przewodnik po wystawie „Zrabowane. Wykorzenione”

Zapraszamy do lektury przewodnika po wystawie „Zrabowane. Wykorzenione”.

Znajdziecie tu informacje, które pomogą Wam oprowadzać po wystawie – lub samodzielnie się z nią zapoznawać.

Korzystając z tego przewodnika, nie musicie skanować kodów QR zamieszczonych na plan-szach. Wszystkie niezbędne informacje znajdziecie w dalszej części tego przewodnika.

PLANSZA 2: NAJWIĘKSZA WOJNA W HISTORII

Na co zwrócić uwagę:

1. Przy ilustracji nr 1 (mapa) znajduje się kod QR odsyłający do hasła „II wojna światowa i jej przebieg”:

II wojna światowa (1939–1945) – największy konflikt zbrojny w historii ludzkości. Przeciwko państwom Osi (Niemcy, Włochy, Japonia oraz ich sojusznicy) walczy Koalicja Antyhitlerowska (Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Związek Sowiecki i ich sojusznicy. Uwaga: do 1941 r. Stany Zjednoczone pozostawały neutralne, a Związek Sowiecki był sojusznikiem Niemiec).

Główną przyczyną wojny było dążenie państw Osi do dominacji politycznej i ekonomicznej w świecie.

1939–1941 – państwa Osi podbijają niemal całą Europę oraz wiele terenów w Azji i Oceanii

1941 r. – atak Niemiec na Związek Sowiecki oraz Japonii na Stany Zjednoczone

1943–1945 – wojska Koalicji Antyhitlerowskiej wypierają państwa Osi z okupowanych przez nie terenów

Latem 1945 r. Niemcy i Japonia kapitulują.

W wyniku wojny kraje wschodniej Europy oraz część Niemiec zostają opanowane przez Związek Sowiecki. Podział taki trwa do 1989 r.

W trakcie działań wojennych oraz na skutek zbrodniczej polityki okupacyjnej na świecie zginęło co najmniej 60 milionów ludzi.

Przekładając te liczby na odsetek obywateli, którzy zginęli w czasie II wojny światowej, należy zwrócić uwagę, że największe straty osobowe poniosły:

1. Polska – 17,10% ludności
2. ZSRS – 13,80% ludności
3. Jugosławia – 10,80% ludności
4. III Rzesza – 10,40% ludności
5. Grecja – 7% ludności

2. Przy mapie prezentującej sytuację polityczno-militarną w Europie w połowie 1941 roku należy zwrócić uwagę, że na mapie zaznaczono:
 - które kraje sprzymierzyły się z III Rzeszą,
 - które kraje były przez Niemców i ich sojuszników okupowane (lub ich terytorium zostało wcielone do III Rzeszy),
 - które kraje zostały podporządkowane władzy sowieckiej lub utraciły część swojego terytorium na rzecz ZSRS.

PLANSZA 3: HISTORIA MARYSI

Na co zwrócić uwagę:

1. Jest to pierwsza plansza (nie licząc tytułowej), na której pojawia się postać wyróżniająca się spośród pozostałych – ma ubranie w jaskrawym kolorze (w tym przypadku żółtym). Jest to celowy zabieg, który będzie się powtarzał na kolejnych planszach. Pomaga w odnalezieniu danej postaci na kolejnych ilustracjach tej planszy (a czasem i na następnych planszach) i podkreśla, że śledzimy historię konkretnej postaci.
2. Marysia (a także Janek, który pojawi się na kolejnej planszy) jest postacią fikcyjną. Przedstawione wydarzenia (zarówno na tej, jak i na kolejnych planszach) są jednak bardzo silnie inspirowane biografiami autentycznych osób – zrabowanych dzieci. Inspiracją dla stworzenia postaci Marysi były historie Alodii Witaszek i Barbary Paciorkiewicz – polskich dziewczynek wywiezionych do Niemiec celem germanizacji.
3. Podczas oprowadzania ktoś może zwrócić uwagę, że Marysia ma ciemne włosy. Rasistowska pseudonauka stworzona przez nazistów mówiła o licznych cechach, które kwalifikowały dane osoby do przynależności do tzw. rasy aryjskiej. Chociaż w powszechnym wyobrażeniu aryjczycy mieli mieć blond włosy i niebieskie oczy, kwestia ta była znacznie bardziej skomplikowana. Jeśli osoba o ciemnych włosach spełniała większość z pozostałych wymogów, mogła zostać uznana za człowieka „dobrej krwi”.
4. Przy ilustracji nr 5 znajduje się kod QR odsyłający do hasła „**Ideologia rasowa niemieckich nazistów**”:

Rasistowskie przekonania nazistów:

- Ludzie dzielą się na „rasy”, z których jedne są lepsze, a drugie gorsze. Różnią się od siebie wyglądem, inteligencją i zdolnościami.
- Rasy prowadzą ze sobą walkę na śmierć i życie. Rasa, żeby przetrwać, musi osiągnąć przewagę nad innymi.
- Niemcy należą do najlepszej rasy – aryjskiej.
- Polacy, Rosjanie i inni Słowianie to przedstawiciele wyjątkowo podłych ras. Podludzie, z których należy zrobić niewolników niemieckiej rasy panów. Zamieszkałe przez nich tereny mają stać się przestrzenią życiową dla Niemców.
- Żydzi i Romowie to jeszcze gorsze rasy, a do tego niebezpieczne. Należy ich wszystkich zabić.
- Niemcy muszą dbać o czystość własnej rasy. Nie wolno im mieszać dobrej krwi z krwią mniej wartościowych ras, żeby nie doszło do ich degeneracji.

5. **Zadanie dodatkowe:** zaproponuj grupie, aby samodzielnie wyszukała informacje na temat Alodii Witaszek i/lub Barbary Paciorkiewicz. Wywiady z nimi, jednymi z najbardziej rozpoznawalnych świadków, dostępne są m.in. na stronie Fundacji „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego pod linkiem <https://bit.ly/3EVSC3k>

PLANSZA 4: HISTORIA JANKA

Na co zwrócić uwagę:

1. Janek (tak jak Marysia) jest postacią fikcyjną. Inspiracją dla jego historii jest biografia Hermanna Lüdekinga.
2. Treści przedstawione na ilustracjach 1–4 stoją w sprzeczności z tekstami zamieszczonymi obok ilustracji. Jest to zabieg, który ma podkreślić kłamstwo, w jakim był wychowany Janek. Kłamstwo, które zaciążyło na całym jego życiu (o czym więcej na planszy 8).
3. Przy ilustracji nr 3 znajduje się kod QR odsyłający do hasła **„System kradzieży dzieci w krajach okupowanych przez hitlerowskie Niemcy”**:

- Odbieranie dzieci rodzinom. Dotyczyło zwłaszcza dzieci z rodzin mieszanych, gdzie jedno z rodziców było niemieckiego pochodzenia, także dzieci z ośrodków opiekuńczych lub wychowywanych tylko przez jednego rodzica albo przez dziadków oraz tzw. „dzieci bandytów”, czyli ludzi walczących przeciw okupantom.
- Wybieranie dzieci, które miały pożądaną „cechy rasowe” (budowa ciała, kształt czaszki, kolor włosów i oczu) oraz o cechy psychiczne (posłuszeństwo, gotowość do podporządkowania się).
- Tworzenie nowej tożsamości. Zacierano ślady historii rodzinnej, w jej miejsce tworzono nową, nieprawdziwą, w której podkreślano rzekomo niemieckie pochodzenie. Dzieciom nadawano niemieckie imiona i nazwiska.
- Umieszczenie w ośrodku opiekuńczym, w celu zupełnego zniemczenia.
- Dzieci najmłodsze (do lat 8): przekazanie do adopcji.
- Dzieci starsze i nastolatki (8–16 lat): umieszczenie w ośrodku wychowawczym Bund Deutscher Mädel lub obozie szkoleniowym Hitlerjugend.

4. **Zadanie dodatkowe:** zaproponuj grupie, aby samodzielnie wyszukała informacje na temat Hermanna Lüdekinga.

PLANSZA 5: DLACZEGO NAM TO ZROBILI?

Na co zwrócić uwagę:

1. Przedstawione przy ilustracji nr 1 wypowiedzi są autentycznymi cytatami z różnych przemówień i pism Heinricha Himmlera. Był to jeden z najwyższych rangą przywódców III Rzeszy, naczelny ideolog i realizator polityki rasowej, w tym rabunku i germanizacji dzieci.
2. Przy ilustracji nr 2 znajduje się kod QR odsyłający do hasła „Co to znaczy ,dobra krew?“:

Naziści byli rasistami. Wierzyli, że Niemcy są przedstawicielami lepszej rasy niż inne narody. Ze szczególną pogardą traktowali Żydów, Romów oraz Słowian, których uważali za podludzi. Wierzyli jednak, że w żyłach niektórych przedstawicieli „gorszych” ras płynie „dobra krew” odziedziczona po germańskich przodkach. Nazistowscy eksperci, w oparciu o pseudonaukowe teorie, opracowali wykaz 21 cech, dzięki którym określali rasę człowieka. Za ich pomocą stwierdzali, czy w czyjś żyłach płynie „dobra” czy „zła” krew. Nieliczni przedstawiciele podbitych narodów posiadający te cechy mogli stać się częścią niemieckiej wspólnoty narodowej. Pozostali mieli zostać zgładzeni, wysiedleni lub stać się niewolnikami służącymi niemieckim panom.

3. Ilustracja nr 2 przedstawia scenę mogącą rozgrywać się w jednym z ośrodków przejściowych, do których trafiały dzieci poddawane procesowi germanizacji. Były one tam obserwowane, czy nadają się do zniemczenia oraz zmuszane do nauki języka niemieckiego. Mówienie w języku ojczystym i wszelkie nieposłuszeństwo były surowo karane.

PLANSZA 6: BYŁY NAS DZIESIĄTKI TYSIĘCY

Na co zwrócić uwagę:

1. Jednym z głównych problemów, jaki napotyka się, omawiając temat rabunku dzieci przez nazistów, jest skala tego zjawiska. Ze względu na brak nowych, szczegółowych badań historycznych, jak również zniszczenie dokumentacji przez nazistów, można jedynie przypuszczać, że z krajów Europy Środkowej i Wschodniej Niemcy wywieźli do 250 tysięcy dzieci celem germanizacji. Warto podkreślić, że liczba ta nie uwzględnia m.in. nieletnich, którzy trafili do Niemiec jako robotnicy przymusowi, a także dzieci, które urodziły się w Niemczech ze związku robotnic przymusowych z Niemcami (i – jeżeli przeżyły – były wychowywane jako dzieci niemieckie). Największa grupa dzieci pochodziła z Polski. Po zakończeniu II wojny światowej władze szacowały liczbę zrabowanych dzieci na ok. 200 tysięcy. Ta liczba nie została dotąd zweryfikowana. Najnowsze ustalenia niemieckich historyków mówią, że można potwierdzić „jedynie” 20 tysięcy dzieci. Stoi to w sprzeczności z liczbami, które podają polscy badacze – mówiący o 50–200 tysiącach dzieci. Na ilustracji nr 2 pokazano dane liczbowe, które są powszechnie wykorzystywane w literaturze. Pozostawiono do dalszych rozstrzygnięć historyków sprawę ile było zrabowanych polskich dzieci. Dlatego podano zakres liczbowy uwzględniający obie możliwości – od 20 do 200 tys. dzieci.

2. Przy ilustracji nr 1 znajduje się kod QR odsyłający do hasła „Czym było Lebensborn?”:

Lebensborn e. V. (niem. „źródło życia”) to stowarzyszenie utworzone w 1935 r. i prowadzone przez nazistowską organizację SS. Jego celem było wzmocnienie „rasy aryjskiej” poprzez zwiększenie liczby urodzin czystych rasowo dzieci. W tym celu Lebensborn podejmował różne działania. Jednym z nich była realizowana od 1942 roku kradzież dzieci w krajach okupowanych i ich germanizacja. Lebensborn stworzył cały system odbierania dzieci rodzinom, selekcji dzieci uważanych za wartościowe rasowo, pozbawiania ich tożsamości, zacierania śladów pochodzenia i germanizacji. Ostatnim etapem tego procesu było umieszczanie dzieci w ośrodkach wychowawczych lub oddawanie ich do adopcji. Jako rodziców adopcyjnych często wybierano zaangażowanych nazistów, co gwarantowało wychowanie dzieci na „dobrych”, wiernych Hitlerowi Niemców.

PLANSZA 7: NIEKTÓRZY WRÓCILI...

Na co zwrócić uwagę:

Ilustracje nr 1–3 pokazują ponowną traumę, jaka stała się udziałem dzieci, które zdążyły się zaadaptować do życia w rodzinach niemieckich. Po zakończeniu wojny zostały zmuszone do powrotu do rodzimego kraju.

Jest to pretekst, aby zaprosić grupę do dyskusji o etycznym wymiarze powojennych powrotów zrabowanych dzieci.

PLANSZA 8: ... INNI ZOSTALI

Zadanie dodatkowe: zaproponuj grupie, aby zestawiała opowieści z plansz 7. i 8. oraz rozważała racje prawne i moralne, które stały za tymi dwoma historiami.

Podkreśl, że obie historie inspirowane są autentycznymi wydarzeniami.

PLANSZA 9: ZBRODNIA BEZ KARY

Na co zwrócić uwagę:

1. Przy ilustracji nr 1 znajduje się kod QR odsyłający do hasła „Bezkarność zbrodniarzy”:

Działalnością Lebensbornu zajął się ósmy proces norymberski, prowadzony przez amerykańskich sędziów (1947–1948). Jako świadkowie zeznawały m.in. ukradzione dzieci. Sąd uznał jednak Lebensborn za „instytucję opiekuńczą” i nie skazał osób odpowiedzialnych za rabunek dzieci. W 1950 r. niemiecki Trybunał Denazyfikacyjny stwierdził wprawdzie, że działalność Lebensbornu była zbrodnicza, ale nie pociągnęło to za sobą kolejnych procesów przeciwko jego członkom. Wieloletni szef Lebensbornu, Max Sollmann, został po wojnie skazany jedynie na dwa lata i osiem miesięcy więzienia. Wyrok zapadł za przynależność do SS, a nie za działalność w Lebensborn. Po wyjściu z więzienia pracował m.in. jako dyrektor jednej z monachijskich firm. Zmarł w 1978 r.

2. Zwróć uwagę, że wspomniana Konwencja ONZ z 1948 roku (ilustracja nr 4) jest nadal obowiązującym aktem prawnym. Będzie to miało znaczenie przy omawianiu plansz 11. i 12.

PLANSZA 10: GŁOWĄ W MUR

Na co zwrócić uwagę:

1. Historia przedstawiona na tej planszy jest prawdziwa i pokazuje los Hermanna Lüdekinga, który przez lata bezskutecznie próbował uzyskać status ofiary systemu nazistowskiego – jako symboliczne uznanie jego cierpień.
2. Przy ilustracji nr 5 znajduje się kod QR odsyłający do hasła „Zrabowane dzieci – zapomniane ofiary”:

Niemieckie społeczeństwo bardzo długo nie znało problemu zrabowanych dzieci, a urzędy i sądy Republiki Federalnej Niemiec odrzucały ich skargi.

Sytuacja zaczęła się zmieniać dzięki nauczycielowi historii z Fryburga w Badenii-Wirtembergu, Christophowi Schwarzowi. Pomógł on ofiarom założyć stowarzyszenie Geraubte Kinder – vergessene Opfer (niem. Zrabowane dzieci – zapomniane ofiary) którego celem jest przekazanie niemieckiemu społeczeństwu historii skradzionych dzieci i zmuszenie państwa niemieckiego do wypłaty odszkodowań. Schwarz dotarł też do dziennikarzy Deutsche Welle i Interii, którzy od 2017 roku zaczęli nagłaśniać te historie.

W 2022 r. Badenia-Wirtembergia, jako pierwszy kraj związkowy, zadeklarowała gotowość wypłacenia odszkodowań zrabowanym dzieciom żyjącym na jej terenie.

PLANSZA 11: ŚWIAT NIE WYCIĄGNĄŁ WNIOSKÓW

Na co zwrócić uwagę:

1. Na ilustracji nr 2 dziecko wynoszone przez milicjantów ma niebieską pieluszkę. Jest to symboliczne przypomnienie losu Janka – z planszy 4. (i 8.).
2. Niniejsza plansza powstała, aby pokazać skalę zjawiska rabunku dzieci. Przez cały XX wiek dopuszczano się podobnych czynów praktycznie na każdym kontynencie. Ofiary tego procederu, podobnie jak dzieci zrabowane przez nazistów podczas II wojny światowej, być może dziś mieszkają tuż obok nas. Być może są zupełnie nieświadome swojej prawdziwej historii.

PLANSZA 12: HISTORIA BEZ HAPPY ENDU**Na co zwrócić uwagę:**

1. Jest to specjalna plansza, mająca uzmysłwić – jeszcze silniej niż plansza 11. – aktualność tematu poruszanego przez wystawę.
Według różnych organizacji międzynarodowych Rosjanie mogli wywieźć z Ukrainy wiele tysięcy dzieci (mówi się nawet, że jest ich ok. 600 tys. – i jest to stan na październik 2022 roku), które mają zostać wychowane w Rosji jako obywatelki i obywatele tego kraju.
Jest to niezwykle tragiczna historia, która dzieje się na naszych oczach.
2. Ilustracja nr 3 jest uwspółcześnioną wersją ilustracji nr 3 z planszy 3.
Jest to podkreślenie, że historia właśnie się powtarza.